

УДК 94(100):271:271.2

Андрій Гуменяк

Монастирське життя першого чину ордену домініканців Львівської архідієцезії в другій половині XIX – 30-х роках XX ст.

Проаналізовано монастирське життя першого чину домініканців у другій половині XIX – 30-х роках XX століття. Вказані статутні норми, згідно з якими регламентувалося повсякденне життя монахів. Визначені ідейні засади статутних положень. Підкреслено сувору регламентацію монастирського життя. Визначено важливість основних принципів діяльності домініканців для повсякденного життя чоловічого згромадження домініканців. Виокремлено значення клязури та заборон релігійно-етичного характеру. Здійснений аналіз процедури прийняття до згромадження. Зазначені спроби реформування керівництвом ордену деяких аспектів духовного життя. Виокремлено важливість постів та молитов для повсякденного життя чоловічого згромадження проповідників. Зроблений висновок про відсутність аскетизму у повсякденні першого ордену домініканців у зазначений період.

Ключові слова: домініканський орден, монастирське життя, конвент, обітниця, новіціат, архідієцезія

Andriy Gumeniak

M onastery life of Dominican Order first ranks in Lviv archdiocese in the second part of 19th – 30's years of 20th centuries

First Dominican Order's monastery life in Lviv archdiocese in the second part of 19th – 30's years of 20th centuries was analyzed. Statutory rules according to which monks' everyday life was regulated were pointed. Ideological framework of statutory rules was determined. Strict regulation of monastery life was emphasized. Importance of main principles of Dominican's activity for everyday life of male Preachers' Order was determined. Value of klauzura and interdictions of religious-ethic character was emphasized. Procedure of adoption to order was analyzed. Attempts of order's leadership to reform some aspects of religious life were marked. Importance of fasts and prayers for everyday life of male Preachers' Order was emphasized. Conclusion about absence of ascetism in Dominicans' everyday life in this period was made.

Keywords: Dominican Order, monastery life, convention, profession, novitiate, archdiocese

Домініканці були одним із найбільш розповсюджених чернечих орденів. Метою чернецтва було вдосконалення себе, оскільки без авторитету серед народу домініканці не могли здобути успіху в своїй діяльності. В свою чергу, керівництво ордену намагалося здобути повагу серед решти

4. Чернечі спільноти

представників згромадження. У всіх аспектах діяльності домініканці прагнули довести свою любов до Бога. Бути членом ордену означало стати вільним від світських клопотів та присвятити себе службі Богові, прагнути до досконалості шляхом любові та молитви до Бога і дотримання присяг.

Монастирське життя домініканців зводилося до виконання трьох обітниць. Обітниця чистоти – це обітниця відкинути розкіш та відсутність гріхів. Обітниця послуху – виконувати правила та статuti і накази вищого керівництва ордену, церковні канони. Всі права домініканців не мали суперечити суспільству. Обітниця бідності була умовою мобільності, оскільки вона не пов'язувала домініканців із певною працею і робила можливим прийняття будь-яких викликів. Вона означала також свободу завдяки виконанню духовних прагнень, а не матеріальних. Важливою ідейною основою було одностовство. Спосіб життя був свідомо вибраний і прийнятий св. Домініком, оскільки наслідував апостольський.

Домініканський орден не був проти контактів зі світськими людьми, не розумів ідеології аскетизму. Практика жебрачого убозтва було джерелом покути. Святий Домінік казав, щоб брати брали приклад із людей, що шукають спасіння собі та своїм ближнім.

Ця тема є мало дослідженою в українській історіографії. В польській історіографії вона представлена статтями Марека Мілавіцького про символіку та використання домініканського габіту в повсякденному житті ордену проповідників, Франсуа-Домініка Бесплуга про ідейні основи монастирського життя домініканського ордену, монографією домініканців Криштофа Палиса та Шимона Поплавського. Джерелами до вивчення теми є статuti ордену св. Домініка, хроніки конвентів та навчальних закладів згромадження, спогади учнів та студентів навчальних закладів, листування конвентів, провінціального управління, митрополичої та єпископської курій [1, с. 158].

Домініканці жили згідно з правилами св. Августина та статутів св. Домініка до власної смерті. Силу конститутцій мали ті права, укладені в статутах, генеральних капітулах, пріорською капітулою або накази, видані папою Римським або керівництвом ордену. Накази діяли до часу, доки вони не скасовувалися, або до зборів наступної генеральної капітули чи виборів іншого генерала. Розпорядження провінціальної капітули тривали до наступної провінціальної капітули [2, с. 36].

Спілкування домініканців із Богом поглиблювалося через вивчення священних книг, які вони знали напам'ять. Передусім ішлося про те, щоб «мати єдине серце і єдиний дух у Бозі». Подібно апостолам, брати проповідники мусили звільнитися від усяких інших обов'язків, щоб присвятити себе молитві та службі Богові. Церква відігравала роль узаконення проповіді домініканцями Слова Божого. Орден засновувався на принципах солідарності та співпраці, виконував духовні потреби людей і відчував відповідальність за кожну людину, якій проповідував. У домініканців було сильне почуття влади, сили ініціативи, вірності церкві. Важливим завданням був захист католицької віри. Святий Домінік не передбачав тяжкої фізичної праці для братів проповідників, які винятково зосереджувалися на духовній праці. Домініканці та францисканці тривалий час противилися ідеї зиску. Домініканці вважали дотримання обітниць убогості проявом незалежності від світськості [2, с. 37].

Сигналом початку трапези для домініканців був дзвін у трапезній. До їдальні входили парами, починаючи від наймолодших. В такому ж порядку подавали трапезу, крім випадку наявності гостей. Нікому не подавалися особливі страви, за винятком у випадку хвороби. У разі відсутності якої-небудь страви на столі потрібно було просити про її наявність обслуговувача. Після завершення трапези пріор давав сигнал дзвоном, а під час читання Святого Письма належало прибрати рештки трапези [3, с. 145].

У кожному кляшторі мала зберігатися папська клязура. Її право поширювалося на весь кляштор. Поза клязурою не належало впускати до кляштору осіб із інших кляшторів, тільки із поважної причини і з дозволу пріора. Ніхто не міг виходити через костельну браму чи інший вихід, для цього призначена єдина загальна брама. Фуртіан записував на спеціальну таблицю осіб, які входили чи виходили з кляштору. Брама зсередини закривалася, щоб перехожі не змогли самотійно потрапити в кляштор. Зовнішня брама конвенту ввечері замикалася, а ключі відносили до пріора. Ніхто не міг відправляти чи одержувати листи без дозволу і контролю керівництва. Виняток становили отці провінції і ті, хто мав привілеї приватної кореспонденції [3, с. 146].

У кляшторі повинен виконуватися обов'язок тиші, за його порушення карає. Особливо його дотримувалися брати у галереї померлих, в коридорах, хорі, захристії, трапезній та при столі. В інших місцях можна було говорити згідно з особливим дозволом. Поза спільною трапезною

4. Чернечі спільноти

провінціал міг звільнити від обов'язку тиші всіх братів, що їли разом з ним. Іноді з дозволу провінціала найстарший під час трапези міг дозволити говорити, однак сам зберігав мовчання [3, с. 150].

В домініканському ордені зважали на заборони релігійно-етичного характеру, про що йдеться у третій книзі другого розділу статутів ордену. Легкими провинями в ордені були: запізнення до костелу, погане читання чи спів у хорі, здійснення забороненої жестикуляції під час служби, здійснення шуму в костелі чи кляшторі, сміх у хорі, переривання тиші, відсутність благословення пріора в потрібних ситуаціях, сон під час лекції, недбале поводження з книгами та церковним інвентарем, знищення або загублення предмета, викидання їжі та виливання напоїв під час трапези, образа братів, відсутність на трапезі. Важкими провинями були: плітки, суперечки, безпричинне недотримання постів, нарікання на їжу та одяг, неадекватна поведінка при світських людях. Тяжкими провинями були непослух, нанесення тілесних ушкоджень. Найважчою провинною домініканського ордену була відсутність релігійного вдосконалення та невиконання покути [4, с. 66].

Відступниками від ордену були брати, що безправно покидали кляштор і не мали наміру повертатися назад. Керівництво сприяло поверненню таких членів ордену. Відступники не були звільнені від статутів, конституцій та присяг. У разі повернення вони втрачали право голосу, від них вимагалось прохання про пробачення. Існували випадки втеч із кляшторів, за що надавалися найважчі покарання [5, с. 144].

У декреті конгрегації про братів чернечих орденів 28 серпня 1911 р. внесено зміни у процедуру прийняття до ордену. До згромаджень мали приймати осіб, яким виповнилося 17 років. До новіціату приймали осіб, які 2 або більше років були кандидатами на вступ до ордену. Таким особам мало виповнитися 21 рік. Декрет передбачав повне прийняття до ордену людей переважно 30-річного віку. Кандидатом до вступу могла бути людина із чистою совістю, а не така, що шукає вигоди в членстві. Брати повинні відзначатися послухом, який, за св. Августином, є найбільшою чеснотою, яку повинен мати кожний християнин [3, с. 180].

В наказі львівського архієпископа 1915 р. викладено регламент деяких аспектів духовного життя. Бути пріором кляштору означало відповідати за спільне духовне та матеріальне добро. Було встановлено обов'язок щоденного відправлення хору. На конвентах титул пріора замінювався титулом головним кляштору, оскільки використання титулу «пріор» в

офіційних документах ордену вважалося грішним і неправомочним. Регламентувалося читання виключно релігійної літератури і заборонено читання газет. Було переглянуто обов'язки пріорів [6, с. 38].

Молитву відправляли із увагою та побожністю. Вимагалось виразно вимовляти слова. Домініканці повинні були виголошувати щоденні молитви, богослужбові молитви, молитви за душі померлих, молитви Діві Марії. Офіціум братів домініканців – відмолювання певної кількості разів *Отче наш* і молитви Богородиці. Офіціум ділився на сім частин згідно з годинами канонічними: утрєня, пріма, терція, секста, нона, вечірня та комплета. Брати домініканці могли у різні дні виголошувати певні групи молитв: у понеділок – молитви про відпущення гріхів; у вівторок – молитви за померлих і ті, що стосуються Ісуса Христа; у середу – за хворих і убогих і ті, що стосуються Богородиці; у четвер – за свої власні потреби; у п'ятницю – за навернення грішників; у суботу – про благословення ордену та хвала святих; у неділю – молитва за церкву [7, с. 12].

Молитва в тиші (медитація) повинна забезпечити домініканців від прив'язаності до світського життя. Медитація ділиться на три частини: підготовка, розваження та завершення. Підготовка залежить від віри в Бога, покірності перед Богом та прохання про добре відправлення медитації. Розваження – потреба уваги на предмет молитви. Завершується медитація проханням Бога про виконання молитви, подяку за просвічення та здійснення добра в часі молитви. Медитація повинна відправлятися двічі на день: півгодини вранці та 15 хвилин увечері і повинна відбуватися в хорі у зазначений час. Медитації відправлялися спільно або окремо, від неї залежав добробут духовного життя та одержання відпустів. Домініканці повинні бути присутні на св. молебні. У Великий четвер і Велику п'ятницю цілий день кожний домініканець був зобов'язаний перебувати на молитві перед святими тайнами [3, с. 52].

Культ Богородиці домініканці ухвалили не тільки за материнську опіку над Ісусом, а й через вибір нею габіту для членів ордену та св. Домініка за керівника ордену. Домініканці святкували день опіки Діві Марії у другу неділю листопада, під час присяги давали обітницю покори Богородиці, готувалися до урочистостей під час постів. Домініканців називали «синами Марії» [8, с. 5].

Домініканці повинні були приступати до сповіді хоча б раз на тиждень, до Св. Причастя – щоденно. Брати новіціуші сповідалися в отця

магістра. Домініканці сповідалися в тих отців, яких пріор кляштору призначив до сповіді, або в отця за вибором згідно з дозволом пріора. Якщо в час сповіді домініканець знаходився поза межами кляштору згідно з дозволом пріора, можна було сповідатися в затвердженого отця з дієцезії або ордену загалом [7, с. 16].

Домініканці здійснювали прострацію на формах, вклякаючи на колінах і кладучи лікті на форму, лавку чи коліна. Вони повинні її здійснювати при переході через головний вітвар, перебуваючи в хорі та під час прослуховування св. Мші від піднесення до молитви Отче наш, від страсної середи до Великого четверга. Домініканці повинні вклякати, входячи в хор чи виходячи з нього, йдучи попри вітвар, при цьому поклоняючись. Існували три види поклонів: глибокий, середній та неглибокий [9, с. 18].

У відносинах між домініканцями легкими провинами були образа словом або вчинком, оскаржувати брата в капітулах. Важкою провинною є суперечка з кимось у присутності світських людей або вираз зневаги іншому братові, богохульство, прокльони. Великою ганьбою вважалося, якщо світська людина більш компетентна в релігійних питаннях, ніж домініканець. У кожному кляшторі пріор мав доручити комусь із отців виховувати побожність у братів та навчати релігійних питань. Чотири рази на рік призначений отець повинен був нагадувати братам про їх права та обов'язки. Згідно із присягою брати повинні цілий день працювати та молитися за можливості свого здоров'я. Невиконання своїх обов'язків вважалося чимось близьким до тяжкого гріха [10, с. 83].

Пости у домініканців призначалися навіть у дні, в які церквою не постановлено піст. Встановлено, щоб у дні церковного посту та у п'ятниці члени ордену не брали їжі, крім овочів без хліба; у понеділки та середи після Воздвиження Святого Хреста вони мали їсти тільки хліб. Подорожуючі повинні постити тільки в Адвент, п'ятниці цілого року, в період очищення та Різдва Діви Марії, в період церковних постів та крайових постів. В інші періоди постів подорожуючі домініканці могли їсти двічі на день, як у дні без постів. Пріор міг звільнити від посту домініканців кляштору після Воздвиження Святого Хреста один або два рази на тиждень, в Адвенті – тільки під час хвороби. У статутах згадується необхідність молитви Богородице Діво і Хвала Отцю до і після трапези. Ніхто не міг приступати до трапези без дозволу пріора [11, с. 22].

Не можна було виходити із кляштору без дозволу товариша, призначеного пріором. При виході з кляштору необхідно було записати дані про час і термін виходу на спеціальній таблиці. Після повернення потрібно було відрекомендуватися пріорові та попросити його про благословення. Важкою провиною був вихід із кляштору без дозволу і без потреби їхати транспортом, залишатися поза кляштором у коротший чи довший термін, ніж зазначений. Ніхто не міг зайти до кімнати іншого домініканця без крайньої потреби, не дозволено до власної кімнати приводити інших без дозволу пріора [7, с. 15].

Одяг повинен був бути тільки із вовни, одяг із тканини був заборонений навіть хворим, і провінціал не мав повноваження на його використання. Допускалося використання речей із лляного, конопляного чи бавовняного полотна. В лазаретах дозволялося використання полотняних простирادل. Черевики та рукавиці можна було використовувати в подорожі, якщо це було потрібно. Домініканці не носили плащів, у разі дозволу провінціала це можна було робити. Вони старалися не закривати габіту через публічність одягу [12, с. 24].

Каптури домініканці мали одягати під час св. молебня, у святкові дні, під час св. Причастя та виходу із кляштору, перебування у хорі. Під час поїздки в село домініканці мали носити тільки габіт. Голова повинна бути накрита каптуром у хорі, в костелі та у всіх публічних місцях. Волосся мало бути голене так, щоб воно не спадало на верхню частину вуха, на голові повинна була бути тонзура – округлий пучок волосся [13, с. 150].

У правилах св. Августина наголошувалося на любові до Бога та ближнього. Поза часом трапези заборонялося їсти. Окремі статuti присвячувалися хворим та спільному зберіганню речей. Спільні справи для домініканців мали бути важливіші за особисті. Заборонено дарувати речі із кляштору світським особам без дозволу пріора. Регламентовано прати одяг та приймати ванну для збереження здоров'я. Домініканці не відмовлялися від послуг лікарів у разі тяжкої хвороби. Для лікування хворих призначався уповноважений член кляштору. В зазначені години відбувалося читання книг. Неодмінним правилом була покура перед пріором, який, у свою чергу, мав бути прикладом для інших членів кляштору [3, с. 55].

Спільність життя згідно зі статутами домініканського ордену мотивувалася «проживанням у домі у згоді і щоб серед нас була душа одна і серце одне в Бозі і через те, щоб ми стали досконалими в любові». Кожен

4. Чернечі спільноти

конвент зберігав певну кількість примірників статутів по одному для кожного брата. Кожна провінція ордену повинна вміщувати мінімум три конвенти. Належність братів до провінції називалась афіліацією. Афіліація до конвенту відбувається тільки тоді, коли хтось отримує габіт в конвенті і для конвенту, який не належав до жодної провінції і підпорядковувався лише генералу ордену. Вона завершувалась після прийняття габіту, а не після присяги, і мала бути вписана до книги прийняття габіту та підписана новіціушем [14, с. 4].

Перед прийняттям габіту пріор повинен відзвітувати аспірантам іншого кляштору чи провінції, якого конвенту чи провінції вони стали синами. Якщо аспірант приймав габіт без зазначення місця прийняття, то він ставав сином провінції або конвенту, де прийняв габіт. Транфіліація, або перехід від одної провінції до іншої міг відбуватися з дозволу генерала за згодою провінціалів та провінційних рад [15, с. 130].

Асигнація означала призначення брата членом капітулу та надання йому права голосу. Депутація – призначення брата до провінції, конвенту чи дому терміном, не довшим за чотири місяці. Після цього терміну ніхто не міг бути депутований на цілий рік у той чи інший конвент без дозволу генерала ордену. Видатки депутованих братів покривав конвент чи дім, у якому вони перебували. Асигнація братів відбувалася згідно з наказом та листом генеральної капітули або генерала ордену до провінції, або провінціала чи провінціальної капітули до якого-небудь конвенту провінції [16, с. 53].

В домініканському ордені складалася подвійна присяга: перша, проста і тимчасова, тривала три роки або довше, якщо аспірантові не виповнилося 21 року; друга, урочиста, могла скластися після завершення трьох років від простої присяги. Проста присяга могла складатися через рік після прийняття габіту, продовження її було обов'язковим, якщо аспірант збирався стати братом конверсом. Перед складенням простої присяги новіціуш повинен віддати частину свого майна. Брати конверси після завершення триліття простої присяги повинні поновити присягу ще на три роки. Перебіг оновлення присяг записувався до книг присяг. До урочистої присяги мав допустити провінціал згідно з рішенням ради та капітули конвенту [14, с. 13].

Подорожі домініканців до Риму могли відбуватися тільки зі згодою генерала ордену. У всіх конвентах існувала функція брата, що приймав гостей. Брати, що перебували в гостях, повинні були показати документи пріору. Гості без дозволу не могли вийти з кляштору. Згідно зі статутами

гості з тієї самої провінції, які перебували в кляшторі понад шість днів, повинні були віднести свої гроші до каси [17, с. 88].

На життя поза кляштором був потрібний дозвіл пріора на два місяці або дозвіл генерала ордену на шість місяців. Для виходу з ордену надсилали прохання через конгрегацію генеральному прокураторові ордену. Бажаючий вийти з ордену брат із двома свідками підписом мав підтвердити автентичність прохання. Екземпляр прохання із підписаним дозволом мав бути відісланий до архіву провінції. У разі отримання від провінціала або генерала ордену дозволу перебування поза орденом член ордену далі виконував свої обов'язки, крім тих, від яких його звільнив пріор [8, с. 108].

Про смерть братів повідомляли цілу провінцію та родину померлого. Прізвище померлого, дата смерті та вік вписувалися до книги померлих дому та провінції та оголошувалися у актах капітули провінції із короткою біографією померлого. Тіло померлого мало бути вбране в габіт. Після смерті професів або новіціушів їх тіло перед похованням заносили до костелу, де відправлялись похоронні церемонії. Кожен конвент або дім повинен мати окремих цвинтар [18, с. 22].

Таким чином, монастирське життя домініканців регламентувалося цілим рядом статутів. Його ідейною засадою було виконання трьох вище згаданих обітниць та принципів солідарності та співпраці. Дотримання статутів було суворо регламентовано, оскільки передбачено покарання за цілий ряд відхилень від норм. Виходячи із різноманітності статутних норм, можна стверджувати про відсутність аскетизму в монастирському житті домініканців.

1. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. — Lw. 157 : Kronika Internatu OO. Dominikanów we Lwowie w latach 1938–1939 pod kierownictwem o. Jacka Misiuty OP. — 289 s.
2. Boespflug F.-D. *Życie zakonne Braci Kaznodziejów / Francois-Dominique Boespflug // Dominikanie: Szkice z dziejów zakonu.* — Poznań : «W drodze», 1986. — S. 35–62.
3. Pałys K. *Zapach pomarańczy: życie dominikańskie z innej perspektywy / Pałys K., Popławski S.* — Poznań : Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów «W drodze», 2015. — 212 s.
4. *Reguła i ustawy Zakonu Kaznodziejskiego dla Braci Konwersów / wyd. z połączenia Czesława Mączki.* — Lwów : OO. Dominikanie, 1913. — 159 s.

4. Чернечі спільноти

5. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. — Lw. 163 : Kronika studentatu Kolegium OO. Dominikanów we Lwowie z lat 1937–1939. — 345 s.
6. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. — Pg 2 : Prowincja Galicji i Lodomerii. Urząd Prowincjalcki. Listy pastyrskie biskupów. — 64 s.
7. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Pg 4 : Prowincja Galicji i Lodomerii. Urząd Prowincjalcki. Listy generalów i Kurii generalskiej do Prowincji galicyjskiej OP z lat 1851–1926. — 68 s.
8. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor OO. Dominikanów w Żółkwi. — Ż. 111 : Klasztor OO. Dominikanów w Żółkwi. Korespondencja klasztoru z Kuriami Biskupimi. XIX – 1929. — 154 s.
9. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. — Lw. 179 : Rewersy dla Braci Aspirantów. Konwent lwowski. OO. Dominikanie. — 33 s.
10. APPD w Krakowie . Klasztor Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. — Lw. 396 : Kronika nowicyatu lwowskiego Zakonu kaznodziejskiego. 1901–1912. — T. II. — 179 s.
11. Statut Polskiej Prowincji Dominikanów. Statut ekonomiczny / na polecenie Prowincjale Macieja Zieby przygot. do druku Tomasz Wytrwał. – Warszawa : OO. Dominikanie, 1998. — 40 s.
12. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. — Pg 9 : Prowincja Galicji i Lodomerii. Urząd Prowincjalcki. Encykliki prowincjalów Prowincji Galicji i Lodomerii OP 1786–1926. — 70 s.
13. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. — Lw. 398 : Kronika nowicyatu lwowskiego. Tom V. 1923–1928. — 277 s.
14. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. — Lw. 399 : Kronika studentatu lwowskiego. Tom VI. 1928–1930 włącznie. — 149 s.
15. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor OO. Dominikanów w Tarnopolu. — Tp. 3 : Kronika Konwentu OO. Dominikanów w Tarnopolu, 1903–1914. — 278 s.
16. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor OO. Dominikanów w Tarnopolu. — Tp. 5 : Pisma Kurii Biskupiej Lwowskiej ob. lac. do Klasztoru OO. Dominikanów w Tarnopolu z lat 1903–1939. — 85 s.
17. Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Klasztor OO. Dominikanów w Tarnopolu. — Tp. 4 : Pisma Urzedu Prowincjalckiego do klasztoru OO. do Klasztoru OO. Dominikanów w Tarnopolu z lat 1843–1938. — 104 s.
18. Regulamin służbowy dla administracji lasow Prowincji OO. Dominikanów w Polsce. — Lwow : nakl. i wl. Urzedu Prowincjalckiego OO. Dominikanów, 1932. — 210 s.